

POLSKÁ LITERATURA O RODOVÉ PROBLEMATICE

- Jan Adamus, O pryncypacie polskim wieku XII, Łódzkie towarzystwo naukowe, Sprawozdania z czynności i posiedzeń za rok 1950, (V), Łódź 1950, 86—97
- —, O teorii rodowej państwa Piastów, Czasopismo prawno-historyczne IV, Poznań 1952, 94—125
- —, Problemy absolutyzmu piastowskiego, Czasopismo prawno-historyczne X/2, Poznań 1958, 19—76
- —, Polska teoria rodowa, Łódź 1958, 348 s.
- —, Wzdanie i symbol „aquae abrenuntiationis”, Czasopismo prawno-historyczne VII/1, Warszawa 1955, 409—419
- Stanisław Arnold, Uwagi o początkach ustroju feudalnego w Polsce, Przegląd historyczny 41, Warszawa 1950, 9—20
- Juliusz Bardach, Uwagi o „rodowym” ustroju społeczeństwa i prawie bliższości w Polsce średniowiecznej, Czasopismo prawno-historyczne IV, Poznań 1952, 407—465
- —, Własność niedzielna w Statutach litewskich, Studia historica w 35-lecie pracy naukowej Henryka Łowmiańskiego, Warszawa 1958, 219—277
- Józef Burszta, Zagadnienie „nawsia” w osadnictwie wiejskim, Lud 41, Wrocław 1954, 439—498
- Jan Gerlach, „Nawsie” — wspólna własność gromadzka wsi staropolskiej, Czasopismo prawno-historyczne IV, Poznań 1952, 260—273
- Kazimierz Kolańczyk, Studia nad relikami wspólnej własności ziemi w najdawniejszej Polsce, Studia nad historią prawa polskiego XX/2, Poznań 1950, 592 s.
- Bogdan Lesiński, Ze studiów nad prawem bliższości w XIV i XV w., Czasopismo prawno-historyczne VII/1, Warszawa 1955, 92—110
- Józef Matuszewski, Aqua abrenuntiationis, Czasopismo prawno-historyczne IV, Poznań 1952, 164—237.

1

Rodová koncepce vývoje státu a společnosti, která hlásala kontinuitu rodového zřízení od prvotně pospolné společnosti až do vrcholného středověku, kdy tyto zásady jako živé akceptovala i nová šlechta služebná, byla typicky v Polsku koncepcí tradiční (Bardach, Uwagi 410, 414, 416). Kolańczykova Studia, nejobsažnější a nejsystematičtější dílo tohoto směru v polské nauce vůbec, jaksi toto učení dovršila a zároveň zavdala podnět k rozsáhlé kritice rodové teorie, která se tak v posledních letech dostala do středu zájmu polského badatelského úsilí.

Kritisovala se pojmová nejasnost v terminologii jak slovanské, tak západní (Matuszewski 184—5 p. 6, Adamus, Teoria 22), ale zejména se vytkla skutečnost, že tento „rod” není rodem patriarchálním, nýbrž založeným na příbuzenství jak ze strany otcovské, tak ze strany mateřské (Matuszewski 184 p. 6, Lesiński 93—94, 97, 103, Adamus, Teoria 24—25). Graduální zásada dědického

práva, kterou konstatuje sám Kolańczyk,¹ vylučuje už sama o sobě rodové pojetí (Bardach, Uwagi 414). Jinak řadou autorů konstatované některé zvláště důležité rysy středověkého rodu, např. nekonsekventní majetkové společenství, dědické právo omezující některé příslušníky, hierarchie členů rodu a pokrevní *hnízdové rody* v rámci nepokrevních *heraldických rodů*, naznačují, že tu jde o soustavu podstatně odlišnou, jinou, než jak se to dříve chápalo (Bardach, Uwagi 415).

Zásadní kritika šla proti spojování příbuzenských prvků v právu za feudalismu se zřízením prvotně pospolné společnosti. Arnold (11—14) vytkl, že původní rod nebyl založen na zemědělském hospodářství; rod feudální, který je ve skutečnosti rozšířenou rodinou, netrvá od dob prvotně pospolné společnosti a feudální pozemkové vlastnictví nesouvisí s někdejší kolektivním vlastnictvím; také tu nejde o svébytné slovanské rysy, nýbrž „nové rodové formy“, které vznikly násilnou přeměnou starých vztahů.² Na základě obdobného chápání konstruuje Bardach (Uwagi 418—20) ve shodě s učením Kosvenovým³ tento středověký rod jako *patronymii*, která je společenstvím příbuzných rodin a vzniká nejčastěji rozrodem malé rodiny. Charakterisuje ji hospodářská spolupráce jejích členů, společné jméno, sídlo a patronymický název sídla, právo msty a komposičního odškodnění za zabitého příslušníka, právo retraktní a předkupní, dědické nároky a právo a povinnost spolupřísežnictví. V polském středověku lze jako její jednotlivé typy (tamtéž 420—33) konstatovat *rozvětvenou malou*, resp. *rozloženou velkou rodinu* (zejm. u nešlechtického obyvatelstva), *hnízdový rod* drobné šlechty (případ nejtypičtější), Tymienieckým objasněný umělý šlechtický *rod heraldický* a konečně *rody velkošlechtické*, založené hierarchicky (Tymieniecki), později na způsob západních ministeriálů (Friedberg). Podrobnějšího zpracování si v budoucnu zaslouží různé svazky umělé, jimž vzhledem k tradičnímu už zanedbávání studia soukromého práva u Slovanů se dosud nevěnovala žádoucí pozornost (Adamus, Teoria 42—44).

Feudální charakter středověkého rodu (Lesiński 92) byl objasněn nejen co do své podstaty, nýbrž i co do svého zařazení do vývoje, jež pro dobu 12. a 13. století bylo výstižně nazváno „feudální renesancí rodovosti“ (Adamus, Teoria 161).⁴ Jádrem věci plně vystihl Bardach (Uwagi 434—7), když pravil, že tato renesance je především důsledkem slabosti státní organizace a typicky připadá na *údobí feudální rozdrobenosti*, zatím co potomní sjednocování státu vede k omezení rodovosti; hnízdové rody pozdější doby jsou formou obrany proti vnikání jinostavovských elementů. Nelze však souhlasit s jeho thésí, že vzhledem k neexistenci původního rodu u sedláků a měšťanů se ještě méně pravděpodobně může rod uplatnit u šlechty, protože vládnoucí třída se nejvíce vzdaluje tradiční koncepci a nemohla tedy podržet archaickou instituci (416—8). Je totiž přece všeobecně známo, že právě tyto vrstvy ulpívají na starých zvyk-

¹ K. K o l a ŋ c z y k, Najdawniejsze polskie prawo spadkowe, Poznań 1939, 223.

² Nelze ovšem souhlasit s jeho názorem (12), že by zavedení pluhu v raně feudální společnosti bylo symptomem společenství domu, nikoli půdy.

³ M. O. K o s v e n, Patronimija u drevnich Germancev, Izvestija Ak. nauk, ser. ist. i fil. VI 4, Moskva 1949, 359; Severorusskoje pečišče, ukrajinskije sjabry i belorusskoje dvorišče, Sov. etnografija 2, Moskva-Leningrad 1950, 72; Programma dlja sobiranija svedenij o patronimii i strukture roda, Kratkije soobščeniija Inst. etnografiji AN SSSR XIII, Moskva 1951, 20, 23.

⁴ U nás tuto feudální povahu osvětlila jediná poválečná práce z tohoto oboru, V. V a n ě ě k, La communauté de biens par indivis en ancien droit tchèque, Études d'histoire du droit privé offertes à P. Petot, Paris 1959, 591.

lostech jako svých privilegiích — srov. např. přísahu jako stavovský důkazní prostředek šlechty.

Přísnou odluku prvotně pospolného rodu od rodu doby feudalismu je třeba pokládat za velký přínos polské právně historické vědy posledních let. Problémem tu však zůstává, jak se terminologicky vyrovnat s těmito závěry. S výrazem „rod“ spojila totiž nauka instituci rodu prvotně pospolného, zatím co obecné jazykové povědomí váže toto slovo s představou rozvětvené rodiny, několika generací ve vesnické či městské společnosti až dodnes — vedle tradiční obdobné představy rodu šlechtického od středověku. Lze si věru těžko představit, že by se kdy mluvilo třeba o „městské patronymii“ 19. století. Proto asi nezbude, než termín sám zachovat a blíže jej kvalifikovat, pokud už to samo nevyplyne z kontextu, příslušnými adjektivy, takže na jedné straně se bude hovořit o rodu prvotně pospolném a na druhé o rodu středověkém či novodobém, příp. vytčeném i podle společenského zařazení, tedy o rodu šlechtickém, měšťanském, selském apod.

2

Bardach ve svém vyjasnění podstaty rodovosti raného a vrcholného feudalismu podal i stručný přehled vývoje polské rodové teorie (Uwagi 410—3). Podrobnou historii těchto názorů sepsal nyní Adamus. Ve své práci vyjasnil přesvědčivě především také prameny vzniku rodové teorie (Teoria 266—93, 307). Od 18. století se totiž v teorii státu uplatňují tři směry: patriarchální, jenž spojuje stát s právem rodinným (rodem nebo rodinou), patrimonialní, jenž je váže na právo věcné, a teorie společenské smlouvy. První dva směry se často navzájem kombinují. Patrimonialismem sensu lato je možno chápat doplnění prvků práva věcného prvky práva rodového, zatím co vlastní ryzí koncepce věcného práva je patrimonialismem stricto sensu.

Na počátku 19. století nastal boj s teoriemi, jež ve státu viděly nástroj a výtvar lidských rukou (společenská smlouva). V tomto prostředí se r. 1826 stal Ewers tvůrcem slovanské rodové teorie, která ve skutečnosti německé politické poměry 19. století prohlásila za archaické slovanské specifikum. Kořeny této německé koncepce jsou staré (Adamus je však podrobně neprobírá a tu bude potřebí v budoucnu věnovat příslušný zájem těmto typicky konservativním a tradičně monarchistickým naukám); od 16. století po novém rozdrobení Německa, utvrzeném později navíc vestfálským mírem, jsou malé státy s lokálními dynastiemi ideálním prostředím pro vznik učení o rodové monarchické koncepci státu. Rozmáhající se věda od dob osvícenství se vydatně o tuto skutečnost opírá a vytváří z tohoto učení systém. Těsně to souvisí se zálibou německých teoretiků v soukromém právu, jehož pojmy prosakují potom do všech právních oborů. Rodová teorie u Slovanů se vděčně chápe pojmu *Geblütsrecht*, *ius sanguinis*, které se snaží zásady dědického práva, těsně souvisícího s právem věcným, rozšířit v „dědický pořádek“, jenž přesahuje vlastní dědické právo (v původním společenství je dědění nemožné, faktická sukcese vyplývá z rodové organizace) a je institucí práva rodinného.

Výklad polské rodové teorie zasazuje Adamus do vyčerpávajícího obrazu téže teorie u ostatních slovanských národů a vedle toho si všímá i názorů historiků národů ostatních (62—79). Tak pro Německo konstatuje, že v 19. století se sice role rodiny zdůrazňovala, avšak nepokládala se za zdroj vzniku státu. Na po-

čátku 20. století podtrhl význam nejstaršího bratra (*Ältestenrecht*) E. Mayer, problémem rodového dvora v Norsku (*odal*) se zabýval Haff. Teprve nacistické teorie s heslem „Blut und Boden“ znamenaly pravé orgie rodovosti. Nechybělo však uvědomělých oponentů (Votellini). V maďarské nauce programové odlišování uherských právních dějin od všech ostatních vedlo ke koncepci rodů uher-ské šlechty (Timon). Nejnověji Molnár v opření výsledky bádání Eckhardtova klasifikuje renesanci pokrevnosti ve feudalismu správně. Pro Litvu už před druhou světovou válkou ve shodě se skutečností nepokládal nedíl za rod Łow-miański. Starší i soudobí ruští historici Byzance (Vasilevskij, Uspenskij, Mišulin, Lipšicová, Gorjanov) hovořili vždy toliko o územních společenstvích prostého obyvatelstva.

V Rusku (80—90) *rodovou teorii* hlásali západníci (Kavelin, Čičerin ji doplnil veřejnoprávními prvky, Solovjev hlásal rodový princip knížecího rodu a slovan-skou rodovost stavěl proti západnímu feudalismu a germánské rodovosti dru-žinného typu) na rozdíl od *občinné teorie* slavjanofilů (O teorii 99—102). *Zá-družní teorii* přinesl Leontovič, učením o její přeměně v občinu se k ní přihlá-sil Vladimírskij-Budanov, mezi její vyznavače patřil rovněž Kovalevskij. Kosven vytvořil teorii *patronymie*, v níž rodové prvky se stávají institucí společnosti už třídní, Grekov spojuje velkou rodinu se zřízením občinno-sousedským.

V Čechách (Teoria 91—122) byla rodová teorie dlouho pod vlivem Rukopisů. Jedině Bretholz vyvozoval vše z německých vzorů. H. Jireček ji vázal s patrony-mickými toponomastickými názvy. Největší význam má Lippert, jenž šlechtu vyvozoval z náčelníků rodu, prohlašoval, že existovala *fratrie*, a za základ orga-nisace společnosti pokládal *domovní společenství* v čele s *náčelníkem*. K. Jire-ček konstatoval jen pro Balkán soustavu *plemen, bratrstev a domů (kuča)*. Po pádu Rukopisů dominuje *teorie zádužná*, jejímž hlavním představitelem je Kad-lec, ale která se opírá i o Maitzenovy pochybené výklady o lužických županech. Že tu jde o přenášení jihoslovanské současnosti do středověku, prokázal Pekař. Pelskerovy teorie jsou fantastické. Kapras a Peterka byli umírněnými straníky zádužné teorie. Podle Adamuse je v Čechách a Polsku jen nedíl bez sta-rosty (119).

V Polsku hlasatelé obecné platnosti rodové teorie se stali Karłowicz, Lelewel, J. Hube a Roeppele; je to pojetí hojně rozšířené v širokých vrstvách, podle něhož šlechtická a nešlechtická polská společnost je prolnuta touto zásadou (123—31). V teorii *toponomastické* (131—46) přišel s argumentací jmen vsí na *-ice* jako důkazu rodového zřízení T. Wojciechowski, zcela obdobně jako v případě ger-mánského *-ing* Kemble, Riezler, E. Mayer. Jako však i u Germánů nakonec zví-tězil pohled kritický (Kluge, Dopsch, Aubin, Kaspers, Zachrisson aj.), stejně tomu bylo i pro oblast slovanskou (Taszycki, Schwarz, Bujak). Jedině Rospond a u nás J. Svoboda zůstali víceméně na straně této teorie.

Pro Polsko je zvláště důležitá *teorie heraldicko-genealogická* (147—78). Pleskosińskiho učení o rozrůstání rodin v rody využil Małecki poukazem na pozdní původ erbů a starou existenci proklamací pro učení o prastaré organi-saci šlechtických rodů. Vyvrcholením těchto názorů je studium rodů, jehož nejprřednějším represenantem se stal Semkowicz. K němu patří i Friedberg. Proti tomu Halecki vidí vznik této „rodovosti“ až v pozdějším přijetí stejného erbu a zvolání. Teorii rodové tradice křesťanských jmen kritisovali Bujak, Łaguna a Dobrowolski. Adamus heraldicko-genealogickou teorii ostře odmítá (163, 172, 176—7) zdůrazněním, že tu šlo o prosté příbuzenské vztahy v rámci blízkého,

ne-li totožného osídlení, že neexistoval rodový starosta a že tu vůbec neexistovala organizace pevná, schopná vlastní soustavné politiky.

Na rodovou teorii měla mocný vliv také *koncepce sociologická* (179—98), jak o tom svědčí díla, jež napsali Bujak, Ciszewski, Semkowicz, Tymieniecki (soukromoprávní „malá skupina“ a veřejnoprávní „velká skupina“ — stát) a Dobrowolski. V souhlase s Brücknerem se staví Adamus kriticky k metodě srovnávací u Slovanů, pokud by chtěla mechanicky přenášet poznatky mezi jednotlivými národy (191). K tomu je třeba poznamenat, že dnes snad už ani o tento problém jít nemůže; *srovnávací metoda neznamena kumulaci poznatků z různých prostředí v jeden systém, nýbrž kritické historické zhodnocení těchto prostředí a vytčení vzájemných shod a neshod ve snaze o vytčení obecných vývojových zákonitostí*. Ostatně Adamus sám k vyvrácení these o slovanskosti rodového zřízení používá srovnávacím způsobem západoevropského materiálu (46—62) a v závěru své práce jako hlavní kladný přínos polské rodové teorie vidí to, že znamenala počátek historických srovnávacích prací o Slovanech (315). Přitom lze jistě souhlasit s jeho výrokem, že zásadní podoba nikdy nevyklučuje specifičnost (48); to je ostatně totéž, co my sami jsme o srovnávací metodě právě řekli.

Vrcholem polské rodové teorie je učení Balzera (199—250), jenž v základě ovlivněn českou rodovou teorií *ztotožnil rod se zádruhou*,⁵ kterou přenesl do minulosti; zásada dědičnosti v knížecím rodu tu byla spojena s představou knížete jako starosty zádruchy. Proti Peiskerovu učení o pozdním finančně právním původu zádruchy dokázali sice Novaković a Taranovskij středověký původ této pokrevné organizace, avšak jejich „zádruha“ je ve skutečnosti nedílem; Žontar mluví o oživení této instituce v době oslabení veřejné moci za Turků. Podobnost středověkého nedílu poměrům slovanským ukázala studia, jež podnikli Lavelaye a Bloch. Pravdě nejbližší byl Bogišić svým rozбором *inokoštiny* z hlediska věcného práva (jemu přitakali J. a R. Hube) a Dopsch učení o primátu hlediska hospodářského, avšak jejich názory se kupodivu v teoriích Balzera a Kadlice neobrazily. Balzer také neodpověděl na zásadní kritiku Bujakovu, jenž jako nejvážnější kritik napadl jeho obecnou rodovou teorii (rod jako základ středověké společnosti vůbec) i rodovou teorii státu (panující dynastie se spravuje zásadami rodového práva, na jejichž základě sezdává stát). Zde sluší zejména poznamenat, že kdežto jednodvorové osady pokládal Balzer za doklad rodového vlastnictví, Bujak je naopak měl za výraz pojetí individualistického; teprve Dobrowolski ukázal, že typ vsí je závislý na terénu (jednodvorové osídlení v lesnatých prostorech). Podobná problematika se ostatně shodně traktovala i v nauce německé (Möser, Eichhorn — s kritickým pojetím Oluffsena).

Na okraj úvah o rodu a zádruze řeší Adamus otázku různých typů vlastnictví (231—2). Za *kolektivní vlastnictví* (własność zbiorowa) v širším smyslu pokládá všechno, co nelze podřadit pod římské *condominium*, za *kolektivní vlastnictví v užším smyslu* pak takové *korporativní vlastnictví*, v němž se uplatňují práva členů na užívání určitých věcí; sem patří vlastnictví středověkých korporací. Vedle toho existuje ještě kategorie *vlastnictví k ruce společné a ne-*

⁵ Přitom vůdčí čeští představitelé jsou sice ovlivněni pojetím zádruchy, avšak ne do té míry. Např. K. Kadlec, *Rodinný nedíl čili zádruha v právu slovanském*, Praha 1898, 127, liší *zádruhu* a *pleme* a T. Saturník, *O právu soukromém u Slovanů v dobách starších*, Praha 1934, 15, ji nepokládá za rod, nýbrž přežitek rodu.

rozdílné. V těchto věcech není v nauce jednoty⁶ a klasifikaci bude možno provést definitivně až po podrobném studiu detailním.

Po Balzerovi (237—250) pokračovali ve vědeckém traktování jeho koncepce rodové teorie Kutrzeba, Koneczny a zejména Z. Wojciechowski. Školou Wojciechowského se Adamus nezabýval. Zato však důkladně probral ten směr, jenž z rodové koncepce učinil jednak obecnou, jednak nacionálně polskou ideologii (Ochorowicz, Kochanowski) a nakonec vyústil v politický krajně pravicový směr novošlechtický (Stachniuk).

Posléze soustřeďuje Adamus pozornost na „ród klientarny“ Tymienieckého (251—66), do něhož patřili jednak vedlejší pokrevní příslušníci menšího významu a moci, jednak osoby cizí. Náznaky takového hierarchicky chápaného rodu byly už v starší nauce (Meitzen, Lippert), jež se však této koncepci úzkostlivě vyhýbala, neboť byla v rozporu s učením o staré slovanské svobodě, které zase odporovalo učení o principátu a vývoji vnitřním násilným podmaňováním (*teoria podboju*).

3.

Odlišením rodu prvotně pospolného od rodu středověkého vytyčuje se zároveň z vývojového hlediska důležité a přitom neobyčejně zajímavé období přeměny rodového společenství ve společenství územních formací. Je to období, kdy podle Kosvena se starý demokratický rod počal rozkládat a do popředí vystoupila silná otcovská vláda, jak pro výklad vývoje polské společnosti konstatuje Adamus (Teoria 31 p. 34). Ačkoli jde o věci těsně souvisící s rodovou problematikou, v Polsku jim v této souvislosti potřebný zájem věnován nebyl.⁷ Toliko Bardach, Uwagi 418, 420—1 p. 36 kvalifikuje po zásluze *opolí* jako útvar tohoto typu.

A přece právě v tomto směru dávalo dobré možnosti nejnovější polské studium *návsí*. Oba badatelé, kteří si tuto tematiku zvolili, však instituci rozebrali jen systematicky a nevřadili ji do dějinného vývoje. Z hlediska našeho čtenáře je pak potřebí hned říci, že polské *nawście* kryje *vesnické kolektivní vlastnictví vůbec*, jež zahrnuje lesy, pastviny (to podle Burszty 461 je *nawście pełne*), cesty i náměstí (polsky *plac miejski*), tj. *náves* v našem smyslu.⁸ Výraz, který v Polsku označoval všechny společný majetek, se tedy u nás omezil jen na jednu jeho část. Bylo by zajímavé zjistit, zda někdy měl i u nás význam širší. V Polsku se vedle termínu *nawście* používalo i slova *wągroda*, tedy ohrazené místo, kde se

⁶ Tak R. Schröder, Lehrbuch d. dt. RG II⁶, Berlin-Leipzig 792—3 zahrnuje všechna vlastnictví neřímského typu pod pojem *Mittelgut* a počítá sem i *vlastnictví dělené*. Podobně *spoluvlastnictví* je společným pojmem, jehož užívá T. Saturník, Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě, Praha 1945, 44—45; zvláštní kategorií v něm obsaženou je *vlastnictví společenstevní* (středověkých korporací), zatím co *dělené vlastnictví* stojí zcela mimo samostatně. Adamusovu pojetí se blíží *Gesamteigentum*, jež uvádí A. Heusler, Institutionen d. dt. Privatrechts I, Leipzig 1885, 127 ad.

⁷ Jinak programově problém dobře vystihuje např. A. Gieysztor, Badania nad genezą państwa polskiego, Przegląd zachodni VI/1, Poznań 1950, 193—5. U nás tuto otázku řešili V. Vaněček, Prvních tisíc let, Praha 1949, 14—34 a Vl. Procházka, Organizace kultu a kmenové zřízení polabsko-pobaltských Slovanů, Vznik a počátky Slovanů II, Praha 1958, 145—51.

⁸ J. Holub-E. Kopečný, Etymologický slovník jazyka českého, Praha 1952, 240, hovoří o „volném prostranství na vsi“ a jako polský ekvivalent uvádí *plac miejski*. Termín *nawście* vůbec nezná. V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého a slovenského, Praha 1957, 562 mluví toliko o „prostranství uprostřed vsi“.

patrně shromažďoval dobytek; že by tento výraz byl starší, zatím co *nawsie* by bylo až pokolonisační (Burszta 464), lze jen těžko uvěřit; k tomu sluší ještě uvážit i to, že *wągroda* nezahrnuje patrně veškerý společný majetek (i lesy a pastviny), nýbrž jen ohrazené části uvnitř vsi.

Podle Gerlacha (268—72) byla návěs v pokolonisační době společným vlastnictvím obce, obsahovala většinou půdu horší kvality, byly na ní rybníky, shromažďoval se tam dobytek a často byla dávana chudým příslušníkům obce, aby si na ní vystavěli chalupy (stejně jako naše návěs); stávalo se však, že bývala převedena na rychtáře nebo *wybrańce*, naše to *náprawníky* (tento rys u nás není). Burszta správně poukázal, že Gerlachovo vylíčení návsi kryje jen její typ v lesní lánové řetězové vsi (457), pro niž a pro oválnici je nejpříznačnější (459). Proti tomu není v malých vsích, nutně nemusí být ve vsích řadových, v mnohouličných je umístěna stranou vedle vsi, jejímž středem je náměstí (446—51). Burszta také nadhazuje zajímavý problém, zda rychtáři neměli jen vrchní právo k návsi, jež by jim tak vlastnický úplně nepatřila; skupováním fojtovství přecházelo toto právo na vrchnost (typicky v Německu *Strassengerichtsbarkeit*, *Auenrecht*), avšak v Polsku nikdy pán tyto pozemky na sebe zcela nepřevedl (468—72, 477).

4

Kritika rodové teorie umožnila některé důležité nové poznatky o zřízení nejdávnějšího polského státu, jak to ukázaly zejména práce Adamusovy. Právníká koncepce, typická zvláště pro Balzera, totiž ostře odlišovala princip dědičnosti a volitelnosti a nepřihlížela k jevům spojitým (Problémy 72, O teorii 119). To T. i Z. Wojciechowski a Tyc viděli už tyto principy rozporně. Balzerovská rodová teorie se takto stala základem pojetí monarchického, jež se na ní zakládalo, ač útvary starší a nepochybně tedy také rodové byly právě nemonarchické (O teorii 105, 115—7, 122). Vyloučením principu volitelnosti a práva odporu byla znevážena role šlechty a zejména všeho ostatního obyvatelstva (O teorii 113, 118, Problémy 73).⁹

Jinak se tedy dnes jeví problém *principátu*, vlády vrchního knížete. Jeho počátek je v absolutistické koncepci Hartknocha a Pyrrhyse de Varille v 17. a 18. století. Hoffman a Małeckí konstruují principát na základě lenním, Smolka formou apanáží, Balzer podobně jako v Rusku Solovjev vyloučil prvky veřejnoprávní a zcela zavedl koncepci rodovou, T. Wojciechowski vytvořil koncepci jednotící koruny (O pryncipacie 87—91, O teorii 109, Teoria 300). Avšak tak jako neexistuje starosta nedflu, nemá ani kníže postavení tohoto principa, takže pro poměry panující dynastie se plně vystačí s koncepcí patrimoniální a není nutno hledat zvláštní prvky rodové; vedle toho západní historie podává data zcela analogická polským (Teoria 301—5).

Knížecí *włec* není ve skutečnosti doložen, podobně jako v Rusku, jakožto poradní sněm příslušníků dynastie, neboť mezi nimi jde podle výzkumů Grodeckého o součinnost pouze smluvní povahy; naopak, jak ukázali rovněž Grodeckí a Bardach, nehrají na něm tak výlučně roli úředníci, nýbrž stále se

⁹ Roli tohoto prostého obyvatelstva podtrhuje zvláště také i J. Baszkiewicz, Powstanie zjednoczonego państwa polskiego na przełomie XIII i XIV wieku, Warszawa 1954, 341—6. Tuto thésis nelze ovšem přeceňovat, sám její autor mluví o nemožnosti „prvků stavovské rovnováhy“ (344).

projevují vlivy elementů mimoknížecích, stejně jako předtím už i družina, obdobně germánské družině podle výzkumů Kuhnových, byla jimi více či méně ovládána (Teoria 306—7, Problemy 59—72; 48—58).¹⁰

Tradičnímu pojetí principátu nemůže být oporou ani *teorie vnitřního dobytí* (podboju), která je mutací někdejší *teorie nájezdu*; Tymieniecki, Gleysztor, Bardach a Łowmiański po zásluze tu poukázali na vnitřní růst státu, zejména jeho hospodářských předpokladů (Problemy 23—48). K tomuto závěru sluší ovšem připojit, že platí pro rozvinutější už feudální stát. Pro období jeho původního vzniku v době rozpadu rodového zřízení a tvoření různých plemených federací vyloučení násilných annexí není možné. Ostatně i zmíněný vnitřní růst může často mít a jistě i měl hojné formy zakrytého násilí, i když jinak poukaz na větší bohatství forem konsolidace, než jak se někdy přijímalo, je jistě velkým přínosem.

Jestliže Adamus ve věci principátu (O pryncypacie 92—7) postuluje zdůraznění veřejnoprávních prvků pro postavení hlavního knížete ve srovnání s patrimoniálnějším úděly (věci mezinárodní, vojenské, symbol meče, zasahování do údelů), pak patrně do jisté míry činí tak právě v odporu k tradiční rodové teorii. Podle pravdy je však třeba mít na zřeteli, že ve skutečnosti v této době *veřejnoprávní vztahy (organizace státu) mívají pravidelně formu poměrů soukromoprávních*.

Velmi důležité je konstatování, že v Polsku stejně jako v Čechách a Uhrách ve srovnání se západem *privatisace veřejnoprávních poměrů byla relativně menší*. To na jedné straně už samo o sobě ukazuje na nesprávnost koncepce rodové teorie, na druhé pak objasňuje kořeny rychlejší než jinde koncepce státu, označované běžně jako *corona regni* (Teoria 279—82). Vývoj těchto zemí byl tedy ve srovnání např. s Francií podobný anglickému *the estate of the realm*, jak to ukázala H. M. Camová (Problemy 70).

5

Kolańczykova práce, která vlastně vyvolala onu vlnu dalšího studia rodové problematiky, rozebrala jednu z nejdůležitějších otázek vývoje společnosti ve 12.—15. století, totiž otázku *svobodné dispozice nemovitostí*. Kritika této práce poukazovala, že Kolańczyk z jedné feudality vykonstruoval tři samostatné složky (panovník, šlechta, církev), podtrhl jejich vzájemné rozpory a setřel společnou tendenci k individualisaci nemovitostí (Bardach, Uwagi 409—10). Je ovšem pravda, že systematické seřazení hledisek těchto tří činitelů do tří oddílů porušilo poněkud obraz plynulosti dějinného vývoje, avšak Kolańczykovi šlo především o vytčení zásadních hledisek (jeho zásluhou je, že ukázal jejich bohatou různost, která svědčí o intenzivním politickém a myšlenkovém životě), a to ovšem nutně musí vést k méně plastičtějšímu výkladu vlastní historie. Skutečným jeho nedostatkem však je především jen nerozlišení rodu prvotně pospolného a středověkého; z toho plyne, že se připojil k Friedbergově a Z. Wojciechowskému thesi o vítězném boji domácích rodových prvků s cizími vlivy (486) a nevylišil rodovou problematiku s ohledem na celkový vývoj a

¹⁰ Adamus v této pasáži věnuje hodně pozornosti závěrům, jež učinil Vaněček, Prvních tisíc let, 92—113. Jeho *družinová knížectví* pokládá za výbornou, i když nedokazatelnou hypotézu, která však dobře zapadá do jeho vlastního obrazu nedospitelnosti feudální družiny (Problemy 54—56).

zvláště speciální povahu období feudální rozdrobenosti v tomto procesu. Podtrhování všeobecného feudálního úsilí o individualisaci, jež zdůrazňuje kritika Kolańczyka, by tu však naopak mohlo být nebezpečné pro zjištění nepochybné existence zásad neindividuálního vlastnictví zejména v období rozdrobenosti. Vždyť Bardach sám — a jistě po zásluze — upozorňuje na zvláštní funkci středověkého šlechtického rodu v Polsku, jenž sehrál větší úlohu při srovnání se západem, kde jeho funkce zčásti plnila lenní organizace (Uwagi 435).

Objemné a materiálem zcela mimořádně fundované Kolańczykovo dílo lze tedy stručně shrnout především konstatováním, že jeho autor v základě ukazuje na to, jak mylné byly názory Dąbkowského o disposiční volnosti nemovitostí v raně středověkém polském právu a tak naopak *stará zásada kolektivního vlastnictví se udržela hluboko do vrcholného středověku*. Proti tomu však ukazuje i na to, jak v samotné společnosti *problematika individuálního a kolektivního vlastnictví se živě vyvíjela protikladným vývojem a zápasem obou hledisek*, takže postoj církve, byť i pro tuto otázku velmi důležitý, byl z hlediska vzniku individuálního vlastnictví rozhodně přeceňován. Do vývoje nemovitostního vlastnictví zasahovali zmínění tři činitelé; církev, společnost a panovník. Jejich stanovisko není však nikdy vyhraněně jednostranné, nýbrž je určováno měnlivými zájmy hospodářskými a vyvíjejícími se tendencemi politickými.

Z jednotlivých činitelů feudální společnosti církev (46—162) nejvýrazněji zastávala hledisko individualistické a liberalistické. Úsilí spojené s tendencí majetkové expanse podepřela, aby snáze dosáhla svého cíle, modifikovaným v tom smyslu křesťanským učením. Její ideový útok neznamenal však nastolení nových právních předpisů, nýbrž byl především psychickým, neprávním nátlakem na jednotlivce. Vydatně se přitom používalo vlivu mezinárodního postavení papežské stolice. Přesto i v názorech samotných reprezentantů církve lze zřetelně rozlišit dva směry: extrémní, intensivně bojující za materiální zájmy církve, a umírněný, nevystupující ostře proti konkurujícím dědickým právům pokrevních příbuzných v sestupné linii.

Pro posouzení stanoviska světské společnosti (163—272) je mimořádně důležitosti rozlišování mezi originálním šlechtickým vlastnictvím půdy,¹¹ jehož vznik, jak je potřeba zdůraznit, je zcela obdobný vzniku vlastnictví knížecího, a mezi knížecími nadáními. Šlechta totiž vyvíjela sice církevní politice obdobnou snahu o prosazení principu *individuálního vlastnictví v rámci celkového procesu zániku starých kolektivit*. Zároveň však se stavěla proti individualisaci a uplatňovala *rodové zásady, zejména jejich vztažením na statky nadané panovníkem* (415—46), jež byly včleněny do sféry rodového práva a k nimž bylo vybudováno dědické právo shodné s dědickým právem k rodovému majetku, jež eliminovalo někdejší panovníkova práva k těmto výsluhám. Směr nové vlny kolektivisace se vyvíjel také jako výraz odporu proti přílišné individualisaci vůbec a proti panovníkovi a jeho snaze o rozbití rodových zásad zvláště. Zde ovšem největší roli hrálo uvolnění pevnosti státní organizace za feudální rozdrobenosti, jež vyvolalo nutnost zpevnění rodové organizace¹² — a tomu, jak už řečeno, Kolańczyk pozornost nevěnoval. Že přitom jde o problematiku badatelsky rozhodně ne jednoduchou, ukazuje např. Matuszewski 198 konstato-

¹¹ Jeho vývoj v Polsku dokonale objasnil M. S c z a n i e c k i, *Nadania ziemi na rzecz rycerzy w Polsce do końca XIII wieku*, Poznań 1938, závěry na str. 128.

¹² Jak tento proces probíhal zcela shodně ve Francii, ukázal nyní G. D u b y, *La société aux XIe et XIIe s. dans la région mâconnaise*, Paris 1933 (rec. M. S c z a n i e c k i, *Czasopismo prawnohistoryczne* IX/1, Poznań 1957, 343).

váním, že tato nová rodovost neposílila retraktní právo. Jinak ze závěrů Kolańczykových je ještě potřeba uvést, že odpor šlechty proti hlediskům církevním byl veden touhou po omezení církevní pozemkové rozpínivosti a projevoval se jednak pouhým instinktivním odporem, jednak hojným využíváním možnosti pořadu práva (soudní procesy), jednak násilným vystupováním proti církvi a zabíráním jejího majetku.

Individualistická tendence knížete (273—377) je starého data, avšak k jejímu posílení došlo zejména také i konkurencí se snahami o větší rodovou uzavřenost za feudální rozdrobenosti. Kníže se snaží získat absolutní kontrolu nad všemi dispozicemi nemovitostmi; přitom důležitou úlohu hraje výlučná příslušnost jeho soudu pro nemovitostní spory.¹³ Zároveň je jeho postoj spoluurčován i příliš přebujelou majetkovou expansí církve. Knížecí pojetí zásady individuálního vlastnictví a volné dispozice nemovitostmi ve vztahu k církvi prodělalo tu vývoj od *koncepce absolutní svobody k poměrně strohé kontrole a omezení církve*. Panovník byl šlechtě příkladem obdarovatele církve a vydával na soudu řadu rozhodnutí v její prospěch, pokud církev sloužila zájmům státu, dary rozhodovaly nepřímo knížecí finance, vojenská služba nebyla vázána na nemovitosti a církev zásadou volné dispozice rozbíjela panovníkovi nepříjemnou soustavu vázaných šlechtických nemovitostí. Jakmile tyto podmínky přestaly být splňovány, panovníčí politika se změnila a nastoupily občasné konfiskace, revise vlastnických titulů, omezování přísunu pracovníků na církevní statky a omezování nabývací schopnosti církve. Individuální vlastnické právo se pak vyvíjelo podle římského pojetí jen co do společnosti světské.

Pevný díl, jímž bylo možno volně disponovat (378—467), obvykle *třetina*, se v Polsku vyvíjel pozvolna a v závislosti na cizích vlivech. Třetina prorazila až koncem 14. století. Uvolnění nastalo dříve formou aliancí vnitřně rodových.

V souvislosti s otázkou cizích vlivů zdůraznil Kolańczyk zejména slabší vliv římského a církevního práva v Polsku, jenž vedl konkrétně v tomto případě k pozdějšímu vzniku disposičně svobodné části majetku; tato skutečnost zapadá podle jeho soudu do rámce nižší myšlenkové kultury v Polsku této doby (462 až 464). V odporu proti těmto тезисům ukázal Bardach, Uwagi 450—6, že polské právo má stejnou úroveň jako kterékoli soudobé právo západní. Rozpor mezi těmito dvěma badateli tkví však, jak se zdá, v něčem jiném. Nelze pochybovat o shodě celkové výše práva ve všech zemích; proti tomu však zůstává faktem, že ve slovanských zemích (podobně jako v jiných, jež jsou vzdáleny jižnějšímu centru staré antické kultury), *literární právníctví této doby bylo na rozdíl od práva samotného pozadu*. Je to otázka,¹⁴ kterou v budoucnu bude potřeba řešit a která nebude snadná, protože v podstatě tu jde o problém kulturních dějin slovanských národů vůbec.

¹³ Tuto otázku, zejména i co do poddanských nemovitostí, objasnil nyní průkazně J. Matuszewski, *Causae hereditariae klauzul immunitetowych*, *Czasopismo prawnohistoryczne* VIII/1, Warszawa 1956, zvl. 77, 81—82, 85—86. Kritické připomínky, jež k jeho тезисům podal K. Buczek, *Uwagi o prawie chłopów do ziemi w Polsce Piastowskiej*, *Kwartalnik historyczny* 64/3, Warszawa 1957, 88 ad. jdou zcela mimo jádro věci s výjimkou určení původu knížecí kompetence (přeměnou původních práv obce — str. 98).

¹⁴ Vyvolána byla při přednášce prof. J. Matuszewského o nejstarší polské právní knize v Praze 7. listopadu 1958, kde jsem ji v této souvislosti nadhodil (srov. *Brávník* 98, Praha 1959, 475).

V souvislosti se studiem otázek středověkého rodu bylo v polské literatuře rozebíráno také právo retraktní a právo předkupní. Jak zaznamenal Adamus, Teoria 52—53, je zajímavé, že polská rodová teorie řešila vždy jen tuto instituci, nikoli však instituci msty, která by pro ni mohla mít stejný význam.

Pro obraz vývoje těchto institucí je však třeba zároveň na tomto místě poznamenat, že v samotné terminologii není plné jednoty. Polské *prawo bliźszości* kryje v podstatě latinské *ius proximitatis*, *propinquitatis*, *consanguinitatis*, a to je dosti mlhavé, neboť označuje pouhé nějaké příbuzenské právo. Proto např. Matuszewski (188, 197) mluví o změně reaktu (tj. reaktu-záboru) v *prawo bliźszości* (tedy reakt s výkupem, jinak všeobecně nazývaný *prawo skupu*). V podstatě však toto právo vyjasnil už Kolańczyk (1756), jenž pod ně zahrnuje *souhlas příbuzných se zcizováním nemovitostí*, *reakt-zábor* a pozdější *reakt-výkup a právo předkupní*. Tomuto dělení v podstatě přitakává Bardach (Uwagi 438), ale předkupní právo pokládá za instituci samostatnou.¹⁵ Proti tomu Matuszewski (189 p. 31) uvádí bez komentáře názor Chénona o rozdílu práva reaktního a předkupního podle toho, zda jde o věc už prodanou nebo ještě nikoli, a Namysłowského o vzájemném doplňování obou institucí. Vývojově nepříjemná Bardach (Uwagi 438—45) ani názor Veselovského o přežitku prvotně pospolné společnosti, ani Kosvenovu thesi, že jde o typickou součást patronymie, ani mínění Solncevé a Grekova o povaze ryze feudální, nýbrž správně zdůrazňuje, že jde o *instituci bytostně spojenou s rozpadem rodové soustavy* (předtím nemohla být aktuální) *na úrovni rodinné nebo vesnické*; není to relikt, nýbrž živá instituce, v Rusku ožívající i až v 16. a 17. století. K tomu všemu je třeba poznamenat, že vše se zdá nasvědčovat faktu, že *v linii vývoje těchto institucí je předkupní právo nejmladším článkem*. Je speciálním případem reaktu-výkupu: nemovitost musí být nabídnuta ke koupi určitým osobám — a to předpokládá už určitý stupeň vývoje právního řádu, pokud podmínky tohoto postupu jsou přesně formulovány. Může se ovšem stát, že současně určité právo upravuje to i ono a jen zcela podrobný historický výzkum může tyto problémy postavit najisto.

Matuszewski ve své práci (188—96) ustálil základní rysy přeměny *reaktu bez náhrady* (prosté odnětí protiprávně zcizené nemovitosti) *reaktem se zaplacením tržové ceny*. Velmi důležitý je jeho poukaz na ekonomickou situaci v době uvolnění někdejší vázanosti. Při nastolení odkoupení (a ne prostého záboru) má skutečnou možnost vykonat toto právo toliko činitel hospodářsky si dobře stojící, tedy bohatší šlechta, a to vede k případnému zvětšování pozemkového majetku v jedné ruce, zatím co nemajetným nebo málo majetným příslušníkům někdejších pokrevních kolektivů zůstává toliko *nudum ius* bez možnosti faktické aplikace. Při uvolnění původní vázanosti se také výrazně prosadila zásada, že reakt s výkupem se vztahuje jen na *nemovitosti zcizované úplatně*, nikoli na dary, směny, věrnou ruku a sekvestr.

Jak ukázal Lesiński (98—102), je zajímavý osud reaktního práva v souvislosti s rozšířením dědického práva žen na zlomu 13. a 14. století, když získá-

¹⁵ Je zajímavé, že tuto koncepci a podobně i svůj nepochybně správný výklad o genezi těchto práv neuplatnil ve svém systému práva, kde toliko enumeruje (J. Bardach, Historia państwa i prawa Polski do roku 1795, I, Warszawa 1957, 299.

valy právo držby nemovitostí. Šlo tu o *retrakt ex iure successionis*, nikoli jak se domnívala polská rodová teorie, *ex iure gentilitio*. Takový retrakt neměl ovšem povahu absolutní, byl subsidiární pro případ, že nebylo dědiců mužských. Tyto vývody dojdou jistě bližšího ještě vyjasnění dalším studiem polského dědického práva. Jinak povšechně k omezení retraktu-výkupu (107—8) dochází jednak krácením lhůt, v nichž příbuzný může právo uplatnit (šest týdnů podle lenčických zemských konstitucí z let 1418—9), jednak stanovením lhůty, do kdy musí napadenou nemovitost sám vykoupit (rovněž šest týdnů podle soudní praxe z téže doby).

Zřeknutí se práv k rodovému statku mělo v Polsku osobitý symbol *pití vody*, jež zavazovalo osobu, která tento akt provedla, nikoli však ostatní pokrevní příbuzné (Matuszewski 200—3). Šlo o specialitu ryze polskou, neboť u jiných Slovanů se praktikuje zvyk *přídavku* (chorvatské *bezvetije*, ruský *popolnok*), jakési doplňující částky k tržní ceně, obvyklý i jinde na západě; ten však je *formální součástí tržní smlouvy*, nikoli symbolem *zřeknutí* (227—30). Polské rekusační napití odstranily teprve soudní knihy, jež rovněž jako ono mají povahu *nikoli deklaratorní, nýbrž konstitutivní* (223—4). Jinou takovou formou v Polsku bylo veřejné trojnásobné vyhlášení prodeje, známé od počátku 15. století (Lesiński 105—6).

Od *litkupu* a jemu podobných *formalit zásnubních se aqua abrenuntiationis* liší tím, že se týká jen *nemovitostí*, a to *šlechtických*, nikoli městských a selských, a že je *aktem spojeným s investiturou*, zatím co *litkup* je součástí tržní smlouvy a signalisuje tak nástup úvěrných operací, konsesuálních kontraktů; není archaickým kontraktem reálným. *Litkup* má také navíc povahu odměny svědkům smlouvy. Pro převody *městských a selských nemovitostí* se později aplikuje symbol *hůlky*, zřejmě to výpůjčka z německého práva. K těmto vývodům (Matuszewski 205—16, 225) lze tedy závěrem jen připojit, že přes všechn kritický postoj k starším polským rodovým koncepcím je třeba konstatovat, že polské šlechtické právo opravdu uchovalo některé jinde nebývalé instituce. Přitom ovšem nejde tu o přežívání starých rodových svazků; u šlechty nakonec nejdříve dochází k individualisaci pozemkového vlastnictví, jak o tom svědčí fakt, že typicky u prostého venkovského obyvatelstva byly jako symbol vlastnických operací přijaty až formy německé, přinesené zřejmě kolonizací.

Některým náhledům Matuszewského oponoval Adamus (Wzdanie). V Matuszewského názorech však *pití vody* neznamena nějaký dodatečný akt, jak se domnívá Adamus, nýbrž Matuszewski odlišuje jen tržovou smlouvu (za jejíž symbol *pití* pokládali Dąbkowski a Abraham) a rekusaci, jejímž symbolem *pití* skutečně je. Otázka finanční účasti Boleslava Vysokého na prvním z dokladů nemůže mít, jak by Adams chtěl, žádný vliv na otázku vzdání; jde tu o vztah knížete a Karla, syna Beronova, patrně jeho vasala (který však pramenem není blíž osvětlen), zatím co vzdání vyplývá z rodového práva Štěpána, tedy osoby jiné. Otázku, zda čtyři doklady nasvědčují dodatečně obecnosti instituce, lze ovšem těžko řešit. Špiše bychom se přiklonili k mínění Matuszewského, že tomu tak skutečně je, ovšem na druhé straně už se asi hodně intenzivně muselo projevovat zanikání tohoto postupu.

Úvahy nad litevským *nedílem* dávají Bardachovi příležitost, aby přehlédl alespoň stručně názory na *nedíl* vůbec (Własność 220—4). Proti Kadlcově, Leon-

tovičově a Balzerově teorii, které přenášely jihoslovanskou zádruhu 19. století do slovanského středověku, přišel Bogišić s evolucionismem, který je úvodem k moderním naukám o evropské povšecnosti tohoto jevu (Dopsch, proti tomu Maltzen o slovanskosti nedílu). Základem nedílu je podle Jefimenkové společná práce, podle Vladimírského-Budanova občinné zařízení, Sergejevič se svou individualistickou teorií nedíl vůbec odmítá. Adamus klade mezi nedíl a zádruhu hranici a jihoslovanský nedíl vidí v *inokoštině*.

Na Litvě pro otázku nedílu nebylo využito litevského statutu, patrně proto, že jeho předpisy jsou procesní, ne hmotně právní (229). Ve sporu mezi Leontovičem a Bogišićem, zda psané zákoníky ustalují obyčejové právo či přináší nová, zdůrazňuje co do litevských statutů Bardach správně, že zákoníky, které chtějí kodifikovat veškeré právo, jasně představují eventualitu prvou (226). V nauce převládá názor, že litevský nedíl je přežitkem dávné minulosti (Lučickij, Ljubavskij, Jefimenková, Rawita-Gawroński, Ciszewski, občinnou mutací tohoto pohledu má Vladimírskij-Budanov a po něm Dovnar-Zapolskij), jedině Kamieniecki vidí v něm instituci vyvolanou berní soustavou, tak jak pro ostatní Slovany to prohlašovali Novaković, Sergejevič a Peisker, Łowmiański konstatuje současnou existenci individuálního a kolektivního vlastnictví, z nichž toto se však drží vždy jen po jedno pokolení sourozenců. Bardach sám pokládá *nedíl za charakteristický pro existenci malé i velké rodiny zároveň*; jeho rozsáhlejší výskyt podporuje nové osadnictví, převaha naturálního hospodářství a malá stabilisace a bezpečnost hraničních krajů (234—5). Vedle umělých nedílů, analogických českým *spolkům* a *sstupkům* (chybně se uvádí femininum „sstupka“), vzniká nedíl s adopcí. Jeho trvalost podporují u šlechty zájmy vojenské (stavět co nejméně válečníků), u poddaných obdobné zájmy daňové. Úpadek nedílu (271—7) naznačuje nejdříve *nedíl částečný*, tj. fakt, že určitá osoba má část majetku v individuálním a část v nedílném vlastnictví. Nástup zbožně peněžního hospodářství pak vytváří předpoklady pro zcela novou organizaci vlastnických poměrů společnosti. Statuty jsou typickým výrazem rozkladu nedílného zřízení, neboť mají řadu předpisů, jež jejich rozvazování usnadňují (lehčí formality, zkrácení lhůt).

Bardach liší (219—20, 235—7) mezi *nedílem rodinným* (tj. otcovským), *bratrským* a *nedílem*, jenž zahrnuje *širší okruh příbuzných*.¹⁶ V souvislosti s tímto posledním typem rozebírá důležitou otázku *sjabrů* (237—46), jak se totiž na Litvě hojně nazývají tyto pokrevně vzdálenější účastníci nedílu. Grekov pokládá takto označené osoby za členy vesnické pospolitosti na rozdíl od *izgojů*, kteří jsou z ní vyděleni. Jinak v literatuře se část odborníků kloní k názoru, že to jsou už i nepokrevní účastníci společného hospodářství (Sreznevskij, Maciejowski, Lubomirski, Jefimenková, Dovnar-Zapolskij, Leontovič), část podtrhuje jejich pokrevní povahu (Lučickij, Sergejevič, Ljubavskij, Jabłonowski, Rawita-Gawroński, Ciszewski, Sierputowski, Adamus, Veselovskij). Ve skutečnosti ovšem název *sjabr* označuje jak *pokrevně spřízněné* členy nedílu, tak *osoby cizí* v něm, dále pak *volostné nedílníky-bojary* a „*mirové*“ *sedláky*, *členy včelích společností* a *kapitálových společností* a konečně *obyvatele vesnic a měst vůbec*.

Nedíl kvalifikuje Bardach podle učení Kosvenova jako *patronymii* a jeho základ vidí ve společenství vlastnictví, hospodaření a získaných produktů; nepodstatné je proti tomu společenství obydlí (232). Důležitou roli hraje v nedílu

¹⁶ U nás bývá zvykem jako zvláštní typ vydělovat i *nedíl mateřský*, nejnověji srov. Vaněček, La communauté 585.

starší, jehož postavení je obdobné postavení nejstaršího bratra ve vztahu k nepinoletým sourozencům; zásada rovnosti při zatěžování nedílu však už naznačuje, že do nedílu počíná pronikat konstrukce spoluvlastnictví (254—7). Původně ovšem představoval nedíl *vlastnictví ke společné ruce* (257—71), které se nedělí na ideální části, v němž nelze právo patřící jedné osobě převádět na jinou a kde smrt účastníka nemění nic na poměrech nedílu. Pronikání koncepce spoluvlastnictví do nedílu nasvědčuje i to, že panovník nekonziskuje nedíl celý, starší nedílu je značně omezen a lze vstupovat v procesní vztahy jen s částí nedílníků. Zejména bratrský nedíl nabývá povahy komplexu dílů. Při dělení nedílu se postupuje podle zásady *in stirpes*. Z úvah povšechných nelze souhlasit s Bardachovým míněním, že by při spoluvlastnictví byl vztah spoluvlastníků jen obligační (259).

8.

Výsledky polského bádání o rodových prvcích ve středověkém právu vedou k zamyšlení nad obdobnými jevy u nás¹⁷ i u ostatních slovanských národů. Zde vedle studia poměrů u jižních Slovanů, kde je bohatý materiál pro vznik feudálních poměrů, je třeba pro stupeň kolektivního vlastnictví územních společenství rozložené rodové společnosti upozornit na Slovany polabsko-pobaltské.¹⁸ To všechno stojí tedy jako závažný úkol před badatelskou obcí právně historickou. Polské závěry budou tu dobrým vodítkem i poskytnou bohatý srovnávací materiál.

Vladimír Procházka

¹⁷ Jen přehledně a bez využití možností, které tato problematika skýtá, se věci dotkl Fr. Graus, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské I*, Praha 1953, 141—7.

¹⁸ Vl. Procházka, „České právo“, kolonisace a „německé právo“, *Právněhistorické studie V*, Praha 1959, 308 p. 42 — nadhození problému, s ním se nyní podrobněji vyrovnává Z. M. Černilovskij, *Vozniknovenije rannefeodal'nogo gosudarstva u pribaltijskich slavjan*, Moskva 1959, 37—45.